

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ ТА ОСВІТНЬОЇ ПРАКТИКИ

УДК 821.09(477.53)Пошивайло Ф.:37.035.6
DOI: <https://doi.org/10.33989/2524-2474.2019.74.196669>

ЛЕОНІД БУЛАВА

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7195-3867>

(Полтава)

Place of work: Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

Country: Ukraine

Email: zolotaorda@gmail.com

ФЕДІР ПОШИВАЙЛО, «ВІДОМИЙ ЯК ДОБРИЙ МЕТОДИСТ»: ДІЯЛЬНІСТЬ У 1900-1941 РОКАХ

Стаття присвячена висвітленню педагогічної і громадської діяльності, на жаль, мало відомого широкому загалові вітчизняного педагога-просвітника Федора Івановича Пошивайла (1885-1950). Працюючи у Полтавському учительському, а потім – педагогічному інституті в 1917-1941 роках (з перервами), та на ниві просвітництва у воєнні й післявоєнні роки Ф. І. Пошивайло органічно поєднував викладацьку та громадсько-просвітницьку діяльність; сприяв розвитку української культури й утвердженню української національної ідеї на Полтавщині у першій половині ХХ століття.

Стаття виконана на основі використання архівних матеріалів.

Ключові слова: Федір Пошивайло; Полтавський учительський інститут; Полтавський педагогічний інститут; педагогічна діяльність; українська національна ідея; патріотичне виховання.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Багато років ми здійснюємо історико-педагогічні дослідження творчої спадщини викладачів Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка і його попередників. Займаючись дослідженням різних аспектів проблеми, ми збирали розрізнену інформацію про Федора Пошивайла, діяльність якого була високо оцінена Григорієм Ващенком. У роки німецької окупації, не без підтримки останнього, Федір Пошивайло підготував і видав два підручники для українських шкіл; написав чимало статей. Звісно, що після деокупації Полтави про педагогічну діяльність Федора Пошивайла, вже емігранта, зі зрозумілих причин не згадували. Не знайшла відображення в публікаціях його діяльність і за роки незалежності України. На наш погляд, його прізвище мало б увійти до переліку подвижників української національної ідеї і патріотичного виховання молоді.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Здійснений нами аналіз історико-педагогічних джерел свідчить про те, що педагогічна діяльність Федора Пошивайла не була предметом вивчення. Маємо лише короткі згадки про нього у працях Григорія Ващенка. У декількох наших попередніх публікаціях тільки згадане його ім'я, як учителя зразкової школи при Полтавському учительському інституті і викладача Полтавського інституту народної освіти (ПІНО).

Мета статті – розкриття змісту педагогічної та громадсько-просвітницької діяльності Федора Пошивайла в 1900-1941 роках.

Виклад основного матеріалу дослідження. Федір Іванович Пошивайло народився 10 лютого 1885 року в селі Рашівка Гадяцького повіту Полтавської губернії в родині незаможного селянина. В 1893 році вступив до Рашівської міністерської школи й закінчив її в 1899 році. (Пошивайло Ф. І., арк. 2).

У 1900-1901 роках працював учителем церковно-парафіяльної школи в селі Горожене (нині – майже зникле село Баштанського району Миколаївської області). У 1902-1903 навчальному році був учителем школи грамоти на хуторі Єрмаківка Херсонського повіту (тепер в складі села Новоселівка Любашівського району на Одещині).

У 1903-1907 роках навчався у Новобузькій вчительській семінарії (тепер – місто Новий Буг Миколаївської області).

Після закінчення семінарії працював в українських поселеннях на Кубані (тепер – Краснодарський край Російської Федерації): у 1907-1908 н.р. учителем двокласної школи в станиці Єкатеринінській Єйського повіту (тепер – Щербинський район); у 1908-1910 роках – завідувачем двохкласної школи в станиці Родніковская (тепер Курганінський район).

Повернувся на малу Батківщину і в 1910-1911 навчальному році працював завідувачем двокласної міністерської школи в містечку Лютенька Гадяцького повіту (тепер – село Гадяцького району Полтавської області).

У 1911-1914 роках навчається в Київському учительському інституті.

У 1914-1915 р. працював учителем російської мови вищої початкової жіночої школи в містечку Звенигородка (тепер – місто, районний центр Черкаської області). У 1915 році мобілізований на військову службу, закінчив прискорений курс школи прапорщиків і служив до 1918 року.

Подальші два роки його діяльності пов'язані з Полтавським учительським інститутом, як учителя зразкової вищої початкової школи при ньому (початок 1918 року – січень 1920 року). У цій школі слухачі інституту проводили практичні заняття з методики навчання всіх дисциплін.

На цьому місці варто дати пояснення – що являв собою інститут на той час, а також обставини, які зумовили призначення Ф.І. Пошивайла на цю посаду.

У березні 1917 року, після Лютневої революції в Петрограді, в Полтавському учительському інституті вперше з часу його заснування в липні 1914 року виникли відкриті політичні дискусії. Революція загострила національне питання, яке розкололо вихованців на «українців-самостійників» і «малоросів». Перемога в дискусії першої групи з вимогами українізації навчання в інституті призвела восени 1917 року до корінної зміни складу викладачів. Останній підпис О.К. Волніна, як директора інституту, стоїть під документами від 2.09.1917 р. А 8.09.1917 р. він здав справи Ф.В. Лисогорському, як тимчасово виконуючому обов'язки директора (Булава, Мащенко, & Ткаченко, 2018).

Вже наступного дня, 9.09.1917 р., на ім'я директора поступило клопотання від випускника інституту 1917 року А.С.Макаренка з проханням «призначити його на штатну посаду викладача зразкового при інституті училища, а якщо ж нині вакансії штатного викладача немає, то на посаду заступника викладача. При цьому я сподіваюся, що перше відкрите штатне місце буде надано мені». Своє клопотання аргументує також тим, що «всі предмети курсу зразкового училища в обставинах перехідного стану школи, що українізується, він може викладати українською мовою» (Ніжинський, 1967, с. 26, 37). Нам відомий документ (*Полтавський учительський інститут*, 1917, арк. 6), за яким це клопотання було задоволене попечителем Київського навчального округу. Ми прийшли до висновку, що саме з викладачем Ф.В. Лисогорським, як бібліофілом, любителем російської словесності та історії, у студента Макаренка були найбільш тісні стосунки за інтересами (Булава, & Мащенко, 2018).

Але на бажану посаду в Полтаві А.С. Макаренко так і не заступив. Наказом від 16.09.1917 р. міністерства освіти тимчасового уряду Росії, до якої тоді формально входила Україна, директором Полтавського учительського інституту був призначений Олекса Августинович Левитський – український патріот і досвідчений організатор освіти (Пустовіт, & Булава, 2019). Щоправда, документ про це призначення надійшов тільки в кінці вересня 1917 року. Вже в жовтні замість викладачів-росіян попечителем Київського навчального округу призначалися викладачі-українці.

17.10.1917 р. на посаду учителя педагогіки і психології призначений Г.Г. Ващенко (фактично прибув до Полтави тільки у січні 1918 року). Він пише в спогадах: «Олекса Августинович Левицький швидко перетворив інститут на справжню українську школу. Він закликав до інституту українських педагогів і між ними В. Щепотьєва, пізніше відомого науковця, літературознавця і етнографа. Керування зразковою школою він доручив Ф. Пошивайлу, що потім став відомим як добрий методист» (*Ващенко Григорій*, 2006, с. 311).

На жаль, архіви інституту за 1918-1919 рік не збереглися, і про діяльність Ф.І. Пошивайла, як учителя зразкової школи, ми знаємо мало.

На рубежі 1919-1920 років учительський інститут був реорганізований у педагогічний інститут, і на решті отримав статус закладу вищої освіти (хоч і місцевого рівня). Федір Іванович у першій половині 1920 року залучався до викладання для студентів педінституту окремих навчальних курсів (природознавства, фізики, географії) (Булава, Шевчук, & Мащенко, 2015, с. 40).

Разом з тим, у січні 1920 року попередні статуси шкіл (гімназій, зразкових тощо) були скасовані радянською владою, й запроваджувався для всіх статус «єдиної трудової школи». Такий статус отримала і зразкова школа при педінституті (до речі, у подальшій історії нашого закладів прецеденту створення школи при ньому не було).

Тому Ф. Пошивайло перейшов працювати на посаду вчителя математики педагогічної школи імені Грінченка (на Шведській Могилі; нині в цій будівлі - корпус інституту свинарства). Керував, як відомо, цією школою Г.Ващенко. Але невдовзі школа разом із керівником переїхали до села Білики. А Ф.І. Пошивайло залишився в Полтаві, й перейшов працювати учителем математики педагогічної школи імені М. Драгоманова (якою керував І.Я. Чаленко; розташовувалася вона в будинкові по вул. Пушкіна, в якому зараз розміщений Палац дитячої та юнацької творчості). У 1925 році ця школа стала педагогічним технікумом. Але у вересні 1928 року технікум був закритий, а його викладачі й студенти переведені до Полтавського інституту народної освіти, ПІНО (в їхньому числі був у Ф.І. Пошивайло).

Слід відзначити, що в першій половині 1920-х років заробітна плата викладачів була мізерною, й вони працювали одночасно в багатьох закладах освіти. Так, Ф.І. Пошивайло був ще й учителем математики 5-ї й 11-ї трудових шкіл м. Полтави у 1920-1921 н.р.; у 1920-1924 роках 13-ї загальноосвітньої школи для дорослих; у 1921-1925 роках – 1-ї трудової школи імені Котляревського; у 1924-1926 роках – кооперативної професійної школи. Крім того, на початку 1920-х років він був помічником завідувача майстерні наочних посібників краєзнавчого музею. У 1927-1928 році був інспектором міського відділу народної освіти (*Пошивайло Ф. І.*, арк. 6).

Ставши викладачем I категорії інституту народної освіти з вересня 1928 року, Ф.І. Пошивайло був призначений заступником голови педагогічної циклової комісії, яка займалася питаннями методичного забезпечення викладання дисциплін на кожному з трьох відділів ПІНО. Головою цієї комісії був професор Г.Г. Ващенко. Долі двох педагогів знову пересіклися. Федір Іванович зосередився на організації педагогічних практик, а також методики навчання (з 1929 року, переважно, на факультеті молодшого концентру, який готував учителів для молодших класів шкіл). І тут йому знадобився великий практичний досвід, накопичений за майже три десятиліття попередньої роботи.

Про людяність і відкритість душі викладача Ф.Пошивайла згадували його колишні студенти. Так один із них, майбутній письменник С.Рябоконт згадував, що у єдиний вихідний день, неділю, цей викладач сам викликався допомогти з польовими роботами його батькам аж у Чутівському районі, хуторі Лисяче. І що йшли вони туди пішки сорок кілометрів. При цьому Федір Іванович всю дорогу декларував вірші Павла Тичини із випусків «Сонячні кларнети», «Замість сонетів і октав» та «Плуг».

У серпні 1930-го року ПІНО перетворений на Полтавський інститут соціального виховання (ПІСВ). Замість факультету молодшого концентру був створений дошкільний факультет, який очолювала Н.П.Кушніренко.

А на початку 1931 року на базі циклових комісії були створені кафедри ПІСВ, у тому числі й кафедра педагогіки, якою керував проф. П.Л. Адамович, і кафедра педології, якою керував проф. Г.Г. Ващенко. Вже 25 травня 1931 року кафедри об'єднали, і керівником об'єднаної кафедри призначений проф. Г.Г. Ващенко. Дві особи працювало на посадах штатних доцентів: П.Л. Адамович (невдовзі висланий у Вінницю) і Ф.І. Пошивайло. Крім них, на кафедрі працювали три штатних асистенти і стільки ж позаштатних викладачів.

До початку 1932-1933 н.р. замість дошкільного факультету й відділу дошкільного навчання (який передався у Харків), на короткий час був створений педагогічний відділ (завідувач Ф.І. Пошивайло), а потім на його основі – інспекторсько-методичний відділ соціально-економічного факультету, який теж проіснував недовго, і яким теж керував Ф.І. Пошивайло. У складі відділу працювала педолого-педагогічна кафедра (перейменована з кафедри педагогіки) (Накази, 1931-1933 роки).

У серпні 1933 року ПІСВ був перетворений на педагогічний інститут. Тоді ж завідувач кафедри Г.Г. Ващенко потрапив в опалу. Його звільнили з роботи за звинуваченням у буржуазному націоналізмі в кінці 1933 року (Койнаш, 1934). Але перед тим, з 15.09.1933 року, звільнили доцента Ф.І. Пошивайла, наказавши йому здати педагогічний кабінет, яким він завідував. Таким чином позбувалися українських патріотів, які в тій чи іншій формі засуджували політику влади, яка організувала Голодомор 1932-1933 років. Федір Пошивайло був змушений покинути Полтаву і шість років працювати учителем на Донбасі.

Перед самою війною ситуація дещо заспокоїлася, і з 1.09.1939 року Ф.І. Пошивайла призначили старшим викладачем кафедри педагогіки ПДПІ. Можливо, цьому сприяло призначення директором інституту педагога М.В. Доценка, який перед тим керував кафедрою педагогіки на Донбасі (місто Луганськ). Коли навесні 1940 року П.М. Асєєв (колишній аспірант Г.Г. Ващенка на педолого-педагогічній кафедрі у 1932/1933 н.р.) став директором, то майже відразу повернув свого учителя на роботу в ПДПІ. У липні 1941 року кафедра педагогіки працювала в такому складі: Ващенко Г.Г. (завідувач, професор з 18.07.1940 по 08.1941); доц. Янкелевич С.Р.; старші викладачі Пошивайло Ф.І., Зиза В.І. (перед тим – зав. кафедри), Зарубайло П.Я. (Накази, 1931-1933 роки). Отже, вкотре Г.Г.Ващенко і Ф.І.Пошивайло стали працювати разом. Але не в останнє...

У серпні 1941 р. Г.Г. Ващенко отримав дозвіл на евакуацію, але вже по дорозі повернувся до Полтави, і переховувався, доки в місто не увійшли німецькі війська (Ващенко, 1957). Тобто залишився свідомо. Чому залишився в окупованій Полтаві Ф.Пошивайло – нам невідомо. Можливо це було його рішення (швидше за все); можливо не отримав дозвіл на евакуацію (як і більшість викладачів та майже всі студенти). Безперечним залишається те, що саме за два роки німецької окупації Федір Пошивайло опублікував майже все, що сьогодні нам відомо. Нарешті він міг говорити, виплеснути всю ненависть до комуністичного режиму і любов до українського слова, української культури, свого народу на сторінках газети «Голос Полтавщини» редактором якої до лютого 1943 року працював Григорій Ващенко.

Фото Ф.І. Пошивайла в 1920-х роках (1, 2), і в 1940-му році (3)

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок.

Розкритий зміст педагогічної та громадсько-просвітницької діяльності Федора Пошивайла в 1900-1941 роках, зокрема, пов'язаної із роботою в закладах-попередниках Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. В наступній статті планується висвітлити його діяльність з осені 1941 року – до кінця життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Булава Л. М., Мащенко О. М. Полтавський учительський інститут і Антон Семенович Макаренко у 1917 році. *Витоки педагогічної майстерності*. 2018. Вип. 21. С. 35–40.
- Булава Л. М., Мащенко О. М., Ткаченко А. А. Історія Полтавського учительського інституту до 1918 року: повертаючись до проблеми. *Витоки педагогічної майстерності*. 2018. Вип. 22. С. 49–52.
- Булава Л. М., Шевчук С. М., Мащенко О. М. Історія підготовки вчителів географії та природознавства на Полтавщині (1914 – 2014 роки). Полтава : ПОІППО, 2015. 158 с.
- Ващенко Г. З часів німецької окупації України : (спогади). *Визвольний Шлях*. 1957. Кн. 2/38 (112). С. 215–222.
- Ващенко Григорій : твори. Київ : Школяр, 2006. Т. 6: Спогади. Статті. 464 с.
- Койнаш П. До кінця викрити рештки націоналістичної контрабанди в педінституті. *Більшовик Полтавщини*. 1934, 9 січня.
- Левитський Олекса Августинович / уклад: Т. П. Пустовіт, Л. М. Булава. *Генезис освіти зі спеціальностей факультету історії та географії*. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2019. С. 86.
- Накази директорів Полтавського педагогічного інституту за 1933 – 1941 роки.
- Ніжинський М. П. Життя і педагогічна діяльність А.С. Макаренка: Творчий шлях Київ : Рад. школа, 1967. 302 с.
- Полтавський учительський інститут. *ЦДІАК України*. Ф.707. Оп.299. Спр.6 за 1917 р. 23 арк.
- Пошивайло Ф. І. *ЦДАВОВ*. Ф. 166. Оп. 12. Спр. 6094. 6 арк.

REFERENCES

- Bulava, L. M., & Mashchenko, O. M. (2018). Poltavskiy uchytelskiy instytut i Anton Semenovich Makarenko u 1917 rotsi [Poltava Teacher Training Institute and Anton Makarenko in 1917]. *The sources of pedagogical skills*, 21, 35-40 [in Ukrainian].
- Bulava, L. M., Mashchenko, O. M., & Tkachenko, A. A. (2018). Istoriia Poltavskoho uchytelskoho instytutu do 1918 roku: pover-taiuchys do problemy [History of the Poltava Teachers' Institute until 1918: going back to the problem]. *The sources of pedagogical skills*, 22, 49-52 [in Ukrainian].
- Bulava, L. M., Shevchuk, S. M., & Mashchenko, O. M. (2015). *Istoriia pidhotovky vchyteliv heohrafii ta pryrodoznavstva na Poltavshchyni (1914-2014 roky)* [History of geography and science teachers training in Poltava region (1914 - 2014)]. Poltava: PO-IPPO [in Ukrainian].
- Koinash, P. (1934, January, 9). Do kintsia vykryty reshtky natsionalistychnoi kontrabandy v pedinstytuti [By the end, expose the remnants of nationalist smuggling at a pedagogical institution]. *Bilshovyk Poltavshchyny* [Bolshevik of Poltava region], p. 4 [in Ukrainian].
- Nakazy dyrektoriv Poltavskoho pedahohichnoho instytutu za 1933 – 1941 roky* [Orders of the director of the Poltava Pedagogical Institute for 1933 - 1941]. (1941) [in Ukrainian].
- Nizhynskiy, M. P. (1967). *Zhyttia i pedahohichna diialnist A.S. Makarenka: Tvorchyi shliakh* [The life and pedagogical activity of A.S. Makarenko: The creative way]. Kyiv: Rad. shkola [in Ukrainian].
- Poltavskij uchitel'skij institut* [Poltava Teachers Institute]. *CDIAK Ukraïni* [Central State Historical Archive of Ukraine, Kyiv, Ukraine]. F.707. Op.299. Spr.6 za 1917 r. [in Russian].
- Poshyvailo F. I. [F. Poshyvailo]. TsDAVVOV* [The Central State Archives Of Supreme Authorities And Governments Of Ukraine]. F. 166. Op. 12. Spr. 6094 [in Ukrainian].
- Pustovit, T. P., & Bulava, L. M. (Comps.). (2019). Levytskyi Oleksa Avhustynovych [Oleksa Avhustynovych]. In *Henezys osvity zi spetsialnostei fakultetu istorii ta heohrafii* [Genesis of education in the specialties of the Faculty of History and Geography] (pp.86). Poltava: PNPV imeni V. H. Korolenka [in Ukrainian].
- Vashchenko Hryhori [Vashchenko Hryhori] (Vol. 6 Spohady. Statti [Memoirs. Articles]. (2006). Kyiv: Shkoliar* [in Ukrainian].
- Vashchenko, H. (1957). Z chasiv nimetskoï okupatsii Ukraïny : (spohady) [From the time of the German occupation of Ukraine: (memories)]. *Vyzvolnyi Shliakh* [The Liberation Path], 2/38 (112), 215-222 [in Ukrainian].

LEONID BULAVA

Place of work: Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

Country: Ukraine

Email: zolotaorda@gmail.com

FEDOR POSHIVAILO, "KNOWN AS A QUALIFIED METHODIST": ACTIVITIES IN 1900-1941

The article is devoted to the pedagogical and social activities of the little-known broad pedagogue of the domestic teacher, Fyodor Pochivaylo (1885-1950). Working at the Poltava Teacher's Institute and then the Pedagogical Institute in 1917-1941 (with breaks), and in the field of enlightenment in the war and post-war years, Pochivaylo organically combined teaching and social and educational activities; contributed to the development of Ukrainian culture and the establishment of the Ukrainian national idea in Poltava in the first half of the twentieth century.

The article is based on the use of archival materials.

Key words: Fedor Poshivaylo; Poltava Teacher's Institute; Poltava Pedagogical Institute; pedagogical activity; Ukrainian national idea; patriotic education.

Одержано 07.08.2019.